

Azərbaycan cəmiyyətində insan hüquqları və multikulturalizm

Multikulturalizm Qərb fəlsəfi fikrinə özünə yer almış mədəniyyətlərin müxtəlifliyi və çoxçalarlılığı mənasında işlənir. Multikulturalizm - mədəni müxtəliflik bütün bəşəriyyəti düşündürən problemlərə çevrilmişdir. Qərb tədqiqatçısı S.Xantinqton "Sivilizasiyaların toqquşması" əsərində multikulturalizmin məsələsinə də toxunaraq yazır: "Soyuq müharibə"dən sonra dünyada insanlar arasındakı ən mühüm fərq ne siyasi, ne iqtisadi, ne də ideoloji fərqlərdir. Bunlar mədəni fərqlər və müxtəlifliklərdir. İnsanlar ən sadə suala cavab istəyirlər. "Biz kimik?" sualını din, dil, tarix, dəyərlər, adət-ənənələr - yeni mədəniyyət anlayışı ilə cavablandırır. Yalnız "kim" olduğunu biləndən, müəyyənləşdirəndən sonra hər bir xalq yaşayış siyasətini müəyyənləşdirəyə başlayır...

Hüquqi dövlət quruculuğu prosesində vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkül zamanı mədəniyyətin mədəni-millî identik, mədəni özünəməxsusluq və multikulturalizm arasında qarşılıqlı təsir güclənir.

R.Aslanov multikulturalizmin müasir qloballaşma və demokratilaşma dövründəki vəziyyətdən bəhs edərək göstərir ki, "multikulturalizm" konsepsiyası qloballaşma, müasir dünyada baş verən mədəni universalizasiya və unifikasiya meyillərinə əks olaraq mədəni müxtəlifliyin ifadəsi olan bütün fenomenlerin (dil, din, adət-ənənə, sənət və s.) mühalizə və qarşısını bəşər mədəniyyətində harmoniyaların əsas şərtlə hesab edir. Uzun illər nümayiş etdirilən biganəlik mövqeyi tədricən yeritilək, immiqrat mədəniyyətlərinə diqqət və qayğının beynəlxalq qurumlar səviyyəsində dəstək alınmasına qədər təkamül etmişdir.

Müəllif diqqətə çatdırır ki, Qərbdə mədəniyyətin texniki-eksperimental aspektinin inkişafı, onun bütün dünyaya yayılaraq texnosivilizasiya kimi təzahür etməsi, biz bilirik ki, mədəniyyətin "məhvi, sonu, qürub fəlsəfəsi" kimi konsepsiyaların ortaya çıxmasını haqlı olaraq şərtləndirmişdir. Bu, başa düşülən, dərk edilmiş bir narahatlıq idi və bu istiqamət modernləşmə dalğasında bir daha aktuallaşdı. Elmi tərəqqisi ilə, maddi bolluqla, mədəni kasadlığı və "qıtlıq" arasındakı uçurum genişləndikcə, elmin özünə də gübbə ilə yanaşan irrasionalizmə meyilli mövqelər çoxalmağa başladı.

Müasir Azərbaycan mədəniyyətinin təhlili göstərir ki, probleme siyasi-fəlsəfi yanaşma iki səviyyəyə özünü göstərməlidir: o, dünyanı və onun mədəniyyətini anlamalıdır. Azərbaycanca müxtəlif mədəniyyətlər, şüur tipləri mövcuddur. Bütün müasir mədəniyyətlər kimi, Azərbaycan mədəniyyəti vətəndaş cəmiyyəti şəraitində multikultural xarakter daşıyır. Qloballaşma və hüquqi dövlət quruculuğu bütün mədəniyyətlərdə multikultural xüsusiyyət yaradır.

Mədəniyyətin milliyyəti ilə yanaşı, multikulturalizm də bu sahəyə daxil olur, bu isə keçmiş, mədəni, mənavi irsa, tarixə yeni baxışlarla yanaşmaqla tələb edir. Kütləvi şüurda özünəməxsusluq dedikdə ənənəviliklə bağlılıq, müasirlik dedikdə isə qarşılaşma nəzərdə tutulur. Professor İ.Mammadzadə global mədəniyyətin mənasına Amerika mədəniyyətinin olduğunu göstərir. O, amerikanizmin global mədəniyyət kimi meydana gəlməsini səbəblərindən biri kimi ABŞ-in öz mədəniyyətini multikultural mədəniyyət kimi qəbul etdiklərini göstərir. Avropada multikulturalizm ünsürləri gec yarandı. ABŞ-da multikulturalizmin inkişafı əhəmiyyətini yaxşı anladılar. Oloballaşma və demokratiqlaşma sayəsində multikulturalizm ümumi xarakter kəsb edir.

Məlumdur ki, mədəni birlik mədəniyyətin sosial həyatının bütün tərəflərini əhatə etməlidir.

R.Aslanov mədəniyyətin etnik, milli və başqı səviyyələrinin formalaşmasında mədəni xüsusiyyət və amillərin oxşarlığının mühüm rol oynadığını göstərir: "Mədəniyyətin differensiyası gedişində dil, din, sənət, siyasi-mədəni təsisatlar və s. kimi identiklik nümunələrinin biri, sistem yaradıcı faktor qismində, konkret etnik birliyi başqasına münasibətdə təşkilatlandırıcı qüvvə rolunda çıxış edir.

Bu və ya digər amilin rolu və əhəmiyyəti, əsasən nisbi xarakter daşıyır. Etnik mədəniyyətin hansısa bir xüsusiyyəti, başqa mədəniyyətdə bunun olmamasına rəğmən müxtəliflik və fərqliliyin əsas göstəricisi olur. Bu fərqli xüsusiyyət tarix yolu yalınz mədəniyyətlərin təbii məhəyyət almamı kimi deyil, onları ayıran ziddiyyəti, qarşılıqda, özgəlik kimi başa düşülmüşdür.

Politoloqlar multikulturalizmdə iki əsas cəhətə diqqət yetirirlər: 1. Mədəniyyətin inkişafında fərqlilik əsas amilə çevilir; 2. Mədəniyyətdə peraxılıq doğalır. Sosial-mədəni paradigmatların əvəzlənməsi prosesi baş verir. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi böyük mədəni innovasiyaların inkişafına səbəb olur.

Müasir Azərbaycan Respublikasında milli-hüquqi dövlət quruculuğunda uğurlar qazanıb bir ölkə, kimi regional qloballaşma parlaq nümunə hesab edilir. Bütün millətlərin və milli azlıqların bərabər hüquq ədalət olunduğu multikulturalizmin inkişaf etdiyi Azərbaycanda millətlərin və milli azlıqların mədəniyyətləri arasında dialoq azadlığı mövcuddur. K.Qasimovun göstərdiyi kimi, milli azlıqlar Azərbaycanca müxtəlif parlaq və milli-mənavi və funksional özfəaliyyətləri hərtərəfli şəkildə inkişaf etdirmək imkanına malik olduqları kimi, başqa mədəniyyətdən də istifadə etmək imkanına malikdirlər. Bu mənadə Azərbaycan hüquqi-millî dövlət olmaqla yanaşı, həm də qloballaşdırıcı dövlətdir. Azər-

baycanda multikulturalizmin yaranmasında və inkişafında ideoloji və azərbaycançılıq müəyyənləşdirici əsas rol oynamışdır. Əsas qayası milli, dünyəvilik, sosial ədalət, demokratiya, milli tərəqqi təşkil edən azərbaycançılıq ölkəmizdə multikulturalizmi, Azərbaycanı özünə vətən seçmiş bütün millətlərin və etnik qrupların bəhdət halında, dostluq, əmin-amanlıq şəraitində yaşadığı mədəniyyətlərinin inkişaf etdiyi ümumi tələbləri əks etdirən mədəni fenomenidir. Azərbaycançılığın ümumi universal ruhi-mənavi əhəmiyyəti haqqında R.Aslanovun fikirləri diqqətləyicidir.

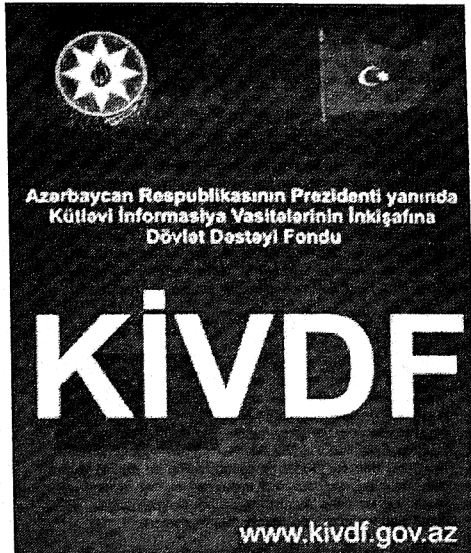
Yalnız torpağımızda yaşayan müxtəlif etnik və dini mənsubiyyətli insanlara ünvanlamaqla kifayətlənməyib, coğrafi sərhədə və məkanların ayırdığı, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızı da bizimlə bir ideya-fəlsəfi, mədəni makanda bütövləşdirən qüvvə də məhz azərbaycançılıq ideologiyasıdır. Azərbaycançılıq cəmiyyətimizin sosial-mədəni və siyasi nizamlanmasını, insanların mənavi səfərbərliyi və vəhdətinin başlıca amildir.

İctimai varlığını meyl və istiqamətlərini müəyyən edən ideologiya olmadan cəmiyyət "ideya boşluğuna" yuvarlana, nəticədə, tənzümlə uğraya bilər. Ideologiya əks ümumi, ruhi-mənavi təməldir ki, onsuz heç bir mədəniyyət və sivilizasiya mövcud ola bilməz.

Azərbaycançılığın məfkurəsi və dəyəri bundadır ki, onun ətrafında ölkəmizdə yaşayan bütün xalqlar, milli-etnik qrup və azlıqlar birlişir, "azərbaycanlı" adlanırlar.

Torpağımız çox qədimdən ən müxtəlif xalqların və mədəniyyətlərin vətəni olmuşdur. Azərbaycan dövlətinə, tarixinə və coğrafiyasına onların sürəkli sadiqliyi və mənsubluğu, bünövrədə bütün dünya üçün açıq olan mədəni-mədəni dəyərlərimizin məhəyyətindən itişir tapmışdır. Azərbaycanın və azərbaycançılığın əzəməti bu müqəddəs diyarı öz vətəni hesab edən və onun adı ilə adlanmaqdan qürur duyan bütün insanların maddi və mənavi gücündə, qüdrətindədir. Bu səbəbdən də azərbaycançılığın ortaq dəyər və sərvətlərə dayalanaraq doğuraçağı potensialın təsir və miqyasını əz-xəp təsəvvür edəndə, yalnız xoş məram və niyyətlə sevinənlər deyil, narahatlıq duyanlar da həmişə olmuşdur. Azərbaycanda multikulturalizmin yaranması xalq özünün tolerantlığı, demokratiyikliyi, açıqlığı ilə bağlı amildir: xalqımızın tarixi kökləri tələyin hökmü ilə bütün dünyaya səpələnmiş ümumtürk etnosuna gedib çıxır. Bununla yanaşı, coğrafi və geosiyasi baxımdan həmişə bütün dünyaya açıq olmuş, ən müxtəlif mədəniyyətlər arasında sintezləşmə missiyasını daşımışdır.

Bütün bu cəhətlər Azərbaycanda çoxmillətli, çoxdillil, multikultural, demokratik ölkəyə çevirmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqamətində çərçivəsində hazırlanıb

dir. Azərbaycanın multikultural keyfiyyətləri bütün dünyada etiraf edilir. Bu mənadə, sür tədqiqatçısı Y.Jdanovun fikirləri ölkəmizdə multikulturalizmin inkişafı barədə ümumi təsəvvürləri ifadə edir: planədə başqa ələ bir bölgə yoxdur ki, buradakı kimi onlarla xalq çox uzun müddətə və birlikdə yaşamaşı olsun. Bu füsunkar çoxçalarlılıq bütün bəşəriyyətin dəyəri xəzinəsi hesab oluna bilər. Yəqin buna görədir ki, bu ölkənin ictimai-elmli fikri millətlərarası münasibətlər, amekdaşlıq və qarşılıqlı anlaşma problemlərinə dünyanın diqqətini bu qədər cəmləşdirməyə çalışır. Azərbaycanın tarixi təcrübəsi bu baxımdan dəyərli və intəhasızdır.

Azərbaycanda multikulturalizmin inkişafına ümumdünya marağının sübut edən dəlillərindən biri də yaxınlaşan multikulturalizmə həsr edilmiş "Bakı Beynəlxalq Humanitar Forumu"nun keçirilməsi, ən əsası isə demokratik tolerant, multikultural bir ölkə kimi Azərbaycanın BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçilməsidir. Azərbaycanın multikultural ölkəyə çevrilməsində Ulu Öndər Heydər Əliyev və Onun layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti İlham Əliyev xidmətləri əvəzsizdir.

Akademik R.Mehdiyev ölkəmiz multikultural bir məkana çevirən azərbaycançılıq ideologiyası yaratmış və inkişaf etdirmişdir. O, Ulu Öndər Heydər Əliyev göstərdiyi fəaliyyət haqqında deyir: "Xalqımızın tarixi keçmişinin, gü-

nümünün reallıqlarını, ümummilli psixoloji yönümlərini, mentalitetimizi, adət-ənənələrimizi, sivil beynəlxalq təcrübəni nəzərə alan, Azərbaycanın sintetik, yeniliklərə açıq, konstruktiv rol oynayan ideoloji inkişaf konsepsiyası kimi azərbaycançılıq ideologiyasının yaranması və yayılması müstəqillik illərində Heydər Əliyev məsəduənlü fəaliyyətinin nəticəsi olmuşdur. Azərbaycanda multikulturalizmə üzrə tədqiqatçı-professor R.Aslanovun qeyd etdiyi kimi, ölkəmizdə bir ailə kimi vahid tarixi tale, genetik-etnik yaddaş və münasibətlərin daşıyıcısı olan xalqlar: talışlar, təzgilər, avarlar, kürdlər, tatarlar və başqalar özəlini azərbaycanlı adlandırdılar. Bu xalqların mənavi yaddaşları tarix yolu zərərlişmədən özlərini rengarəng tərkibli olması ilə fərqlənən Azərbaycanca müxtəlifliyin etnik-millî mənbələri mövcuddur. Dinyarımızda yaşayan onlarla etnik-dini birliklərin qarşılıqlı münasibəti və mədəniyyəti, folklor, dialekt, adət, məişət tərzii, nam sistemi və s. müxtəlifliyin vəhdəti müəyyənləşdirilmişdir.

Vahid Əməröz, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru